

POJĘCIA I KONSTRUKCJE PRAWNE UBEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO

Inetta Jędrasik-Jankowska

SERIA AKADEMICKA

8. WYDANIE

POJĘCIA I KONSTRUKCJE PRAWNE UBEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO

Inetta Jędrasik-Jankowska

SERIA AKADEMICKA

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

8. WYDANIE

Stan prawny na 1 stycznia 2017 r.

Wydawca
Agata Jędrasik

Redaktor prowadzący
Grażyna Polkowska-Nowak

Opracowanie redakcyjne
Katarzyna Paterak-Kondek

Zdjęcie na okładce
Piotr Słykowski, MTJ Studio

Łamanie
Andytex

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by
Wolters Kluwer SA, 2017

ISBN: 978-83-8107-066-9
8. wydanie

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	17
---------------------	----

Część pierwsza CZĘŚĆ OGÓLNA

Rozdział I

Geneza i rozwój idei zabezpieczenia społecznego	21
1. Preindustrialne formy zabezpieczenia społecznego	21
2. Idea zabezpieczenia społecznego i klasyczne metody jej realizacji	26
3. Ubezpieczenie społeczne a ubezpieczenie zdrowotne	30
4. Ubezpieczenie społeczne a ubezpieczenie gospodarcze	32

Rozdział II

Polski system ubezpieczenia społecznego	35
1. Ogólna charakterystyka i zasady działania systemu ubezpieczenia społecznego w Polsce	35
2. Organizacja i zarządzanie systemem ubezpieczenia społecznego	39
3. Finansowanie ubezpieczenia społecznego	41
3.1. Finansowanie świadczeń w latach 1945–1998	41
3.2. Finansowanie świadczeń z ubezpieczenia społecznego po reformie z 1999 r.	43
3.2.1. Fundusz Ubezpieczeń Społecznych	43
3.2.2. Konto indywidualne	44
3.2.3. Subkonto	45
3.2.4. Otwarte fundusze emerytalne	48

Rozdział III

Składka na ubezpieczenie społeczne	51
1. Istota i rola składki	51
2. Zasady opłacania składki	55
2.1. Podział składki na ubezpieczenie społeczne	55
2.2. Podział składki emerytalnej	57

2.3. Płatnik składek	61
2.4. Podstawa wymiaru składek	62
3. Mechanizmy prawne ułatwiające zapłatę składki	65
4. Skutki nieterminowego opłacania składek	66
4.1. Odsetki za zwłokę	66
4.2. Dodatkowa opłata	67
4.3. Odpowiedzialność karna płatnika składek	67
4.4. Odpowiedzialność osób trzecich za zaległości z tytułu składek	68
4.4.1. Istota i zakres odpowiedzialności osób trzecich	68
4.4.2. Zakres pojęcia „osoba trzecia”	69
5. Zabezpieczenie rzeczowe wierzytelności z tytułu składek	71
6. Przedawnienie należności z tytułu składek	72
7. Zwrot składki i wypłata gwarantowana	72

Rozdział IV

Obowiązek ubezpieczenia społecznego	75
1. Zasady podlegania ubezpieczeniu społecznemu	75
2. Zakres obowiązku ubezpieczenia społecznego	77
3. Ustawowe tytuły obowiązku ubezpieczeń emerytalnego i rentowego	82
3.1. Katalog tytułów	82
3.2. Pozostawanie w stosunku pracy	82
3.3. Osoba uznana za pracownika	85
3.3.1. Istota konstrukcji uznania za pracownika	85
3.3.2. Geneza wprowadzenia do ustawy systemowej art. 8 ust. 2a	86
3.3.3. Praca „na rzecz pracodawcy” jako przesłanka uznania za pracownika	86
3.3.4. Rola konstrukcji prawnej wynikającej z art. 8 ust. 2a ustawy systemowej	87
3.3.5. Realizacja obowiązku ubezpieczenia społecznego osoby uznanej za pracownika	88
3.4. Wykonywanie pracy nakładczej	89
3.5. Członkostwo w rolniczej spółdzielni produkcyjnej i spółdzielni kółek rolniczych	90
3.6. Wykonywanie umowy agencyjnej lub umowy zlecenia	91
3.7. Prowadzenie pozarolniczej działalności	92
3.8. Współpraca przy wykonywaniu umowy agencyjnej, zlecenia lub pozarolniczej działalności	95
3.9. Pozostawanie w Służbie Celnej	97
3.10. Wykonywanie mandatu posła lub senatora	98
3.11. Pobieranie stypendium	99
3.12. Pobieranie świadczeń z funduszy publicznych	99
3.13. Wykonywanie pracy na podstawie skierowania do pracy w czasie odbywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania	101

3.14. Tytuły niezwiązane z osiągnięciem przychodu	102
3.15. Odbywanie zastępczej służby wojskowej	105
3.16. Członkostwo w radzie nadzorczej	105
4. Obowiązek ubezpieczeń emerytalnego i rentowego emerytów i rencistów ..	105
5. Zbieg obowiązków ubezpieczenia	108
5.1. Zbieg tytułów w zakresie ubezpieczenia powszechnego	108
5.2. Zbieg obowiązku ubezpieczenia powszechnego z obowiązkiem ubezpieczenia rolniczego	111
5.3. Zbieg obowiązku ubezpieczenia społecznego i podlegania zaopatrzeniu społecznemu	111
6. Dobrowolne przystąpienie do ubezpieczenia	112
6.1. Konstrukcja dobrowolnego ubezpieczenia społecznego	112
6.2. Dobrowolne ubezpieczenia emerytalne i rentowe	113
6.3. Dobrowolne ubezpieczenie chorobowe	115
7. Zasady podlegania obowiązkowi ubezpieczenia społecznego przez pracowników migrujących	116

Rozdział V

Przedmiot ochrony ubezpieczeniowej	120
1. Zdarzenia losowe biotyczne	120
2. Pojęcie zdarzenia (ryzyka) ubezpieczeniowego	121
3. Prawna klasyfikacja zdarzeń losowych biotycznych	125
4. Prawna kwalifikacja zdarzeń losowych a zakres ochrony ubezpieczeniowej	131
5. Wyodrębnienie ochrony wypadku w drodze do pracy lub z pracy	133
5.1. Kształtowanie się ochrony ubezpieczeniowej drogi do pracy lub z pracy	133
5.2. Pojęcie wypadku w drodze do pracy lub z pracy	134
5.2.1. Definicja wypadku w drodze do pracy lub z pracy	134
5.2.2. „Dom” jako drugi biegun drogi do pracy lub z pracy	137
5.2.3. Droga do pracy lub z pracy w znaczeniu prawnym (droga chroniona)	138
5.2.4. Przerwy w odbywaniu drogi do pracy lub z pracy	140
5.2.5. Wypadek w drodze w czasie przerwy w pracy	142
6. Wina ubezpieczonego a zajście zdarzenia losowego	146
7. Skutki prawne winy poszkodowanego	147

Rozdział VI

Warunki nabycia prawa do świadczeń	151
1. Istota i rola warunków	151
2. Czas zajścia zdarzenia ubezpieczeniowego	153
3. Staż ubezpieczeniowy	154
3.1. Pojęcie stażu ubezpieczeniowego	154
3.2. Struktura stażu ubezpieczeniowego	157

3.3. Staż do nabycia prawa i staż do wymiaru świadczenia	159
3.4. Kryteria różnicowania stażu ubezpieczeniowego	160
3.5. Przeliczniki stażu ubezpieczeniowego	161
4. Warunek „gęstości” zatrudnienia	163
5. Zasady uwzględniania w stażu okresów zagranicznych	163

Rozdział VII

Wymiar świadczeń z ubezpieczenia społecznego	166
1. Założenia ogólne	166
2. Wymiar rent i emerytur w systemie zdefiniowanego świadczenia	170
2.1. Formuła wymiaru świadczeń	170
2.2. Kwota stała i kwota bazowa	171
2.3. Kwota indywidualna świadczenia	171
2.3.1. Zależność od stażu ubezpieczeniowego	172
2.3.2. Zależność od podstawy wymiaru	173
2.4. Zmiana wysokości świadczenia	175
2.4.1. Przeliczenie podstawy wymiaru świadczenia	175
2.4.2. Wyliczenie podstawy na nowo	176
2.4.3. Jednorazowe podwyższenie podstawy	177
2.4.4. Poszerzenie katalogów okresów składkowych i nieskładkowych	179
2.4.5. Zwiększenie świadczenia z tytułu aktywności zawodowej po przejściu na emeryturę lub rentę	180
3. Wymiar emerytury w systemie zdefiniowanej składki	180
3.1. Założenia ogólne	180
3.2. Formuła wymiaru emerytury ze składki repartycyjnej	181
3.2.1. Podstawa obliczenia emerytury	181
3.2.1.1. Suma składek	181
3.2.1.2. Kapitał początkowy	184
3.2.2. Średnie dalsze trwanie życia	186
3.3. Wzrost emerytury ze składki repartycyjnej z tytułu dalszego zatrudnienia	187
4. Zamiana formuły zdefiniowanego świadczenia na formułę zdefiniowanej składki	188
5. Wymiar okresowej emerytury kapitałowej	190
5.1. Ustalanie kwoty okresowej emerytury kapitałowej	190
5.2. Podwyższanie kwoty okresowej emerytury kapitałowej	191
6. Dodatki do rent i emerytur	192
7. Waloryzacja świadczeń	194
7.1. Rola waloryzacji	194
7.2. Sposoby i rodzaje waloryzacji	195
7.3. Waloryzacja w polskim systemie prawa emerytalnego	196
7.4. Charakter prawny waloryzacji	199
8. Wymiar świadczeń z uwzględnieniem okresów zagranicznych	200

Rozdział VIII

Świadczenie nienależne	202
1. Konstrukcja pojęcia świadczenia nienależnego	202
2. Zakres obowiązku zwrotu świadczenia pobranego nienależnie	204
3. Świadczenie nienależnie pobrane przez osobę inną niż emeryt lub rencista	207

Rozdział IX

Realizacja prawa do świadczeń z ubezpieczenia społecznego	209
1. Ogólne zasady ustalania i wypłaty świadczeń	209
2. Zawieszenie i inne przyczyny wstrzymania wypłaty świadczenia	213
2.1. Zawieszenie prawa do świadczeń	213
2.1.1. Zawieszenie prawa jako konstrukcja prawna	213
2.1.2. Zawieszenie prawa z mocy ustawy	215
2.1.3. Zawieszenie prawa na wniosek	217
2.2. Inne przyczyny wstrzymania wypłaty świadczenia	218
2.2.1. Ustanie prawa do świadczeń	218
2.2.2. Nieprzedłożenie dowodów stwierdzających dalsze istnienie prawa do świadczenia	219
2.2.3. Niepoddanie się badaniom lekarskim	220
2.2.4. Nieistnienie prawa	220
2.2.5. Niemożność doręczenia świadczenia	220
3. Potrącenia i egzekucja ze świadczeń ubezpieczeniowych	221
4. Przedawnienie prawa do świadczeń z ubezpieczenia społecznego	222
5. Zbieg prawa do świadczeń	224

Rozdział X

Dochodzenie świadczeń z ubezpieczenia społecznego przed sądem	228
--	-----

Część druga

UBEZPIECZENIE CHOROBOWE**Rozdział XI**

Ogólna charakterystyka ubezpieczenia chorobowego	241
---	-----

Rozdział XII

Ryzyko w ubezpieczeniu chorobowym	246
1. Niezdolność do pracy z powodu choroby	246
1.1. Choroba w znaczeniu biologicznym	246
1.2. Choroba w znaczeniu prawnym	247
1.3. Treść ryzyka niezdolności do pracy z powodu choroby	248
1.4. Stwierdzanie zajścia ryzyka niezdolności do pracy z powodu choroby ...	249
2. Sytuacje zrównane z niezdolnością do pracy z powodu choroby	250
3. Zmniejszona sprawność do pracy	251

4. Przerwa w pracy w związku z urodzeniem dziecka	252
5. Konieczność opieki nad dzieckiem lub innym chorym członkiem rodziny ...	253

Rozdział XIII

Świadczenia z ubezpieczenia chorobowego	255
1. Zasiłek chorobowy	255
2. Świadczenie rehabilitacyjne	257
3. Zasiłek wyrównawczy	259
4. Zasiłek macierzyński	259
5. Zasiłek opiekuńczy	262

Rozdział XIV

Warunki nabycia prawa i wymiar świadczeń	264
1. Warunki nabycia prawa do świadczeń z ubezpieczenia chorobowego	264
1.1. Zajście ryzyka niezdolności do pracy w czasie trwania ubezpieczenia	264
1.2. Okres wyczekiwania	265
2. Wymiar świadczeń z ubezpieczenia chorobowego	266
2.1. Kryteria ustalania wysokości świadczeń chorobowych	266
2.2. Zasady ustalania podstawy wymiaru zasiłku chorobowego i macierzyńskiego dla pracowników	267
2.3. Ustalanie podstawy wymiaru zasiłku chorobowego i macierzyńskiego dla osób niebędących pracownikami	269

Rozdział XV

Okres pobierania świadczeń	272
1. Okres pobierania zasiłku chorobowego	272
1.1. Rola okresu zasiłkowego	272
1.2. Długość okresu zasiłkowego	273
1.3. Struktura okresu zasiłkowego	274
1.4. Zasady liczenia okresu zasiłkowego	276
1.5. Okres pobierania zasiłku macierzyńskiego	279

Rozdział XVI

Pozbawienie prawa do zasiłku chorobowego	281
1. Utrata a brak prawa do zasiłku chorobowego	281
2. Okoliczności pozbawiające prawa do zasiłku chorobowego	283
2.1. Spowodowanie niezdolności do pracy w wyniku umyślnego przestępstwa lub wykroczenia	283
2.2. Spowodowanie niezdolności do pracy nadużyciem alkoholu	284
2.3. Wykonywanie pracy zarobkowej w czasie zwolnienia lekarskiego	286
2.4. Wykorzystywanie zwolnienia lekarskiego w sposób niezgodny z celem	289
2.5. Sfałszowanie zaświadczenia lekarskiego	290
2.6. Niepodjęcie pracy zaproponowanej nosicielowi choroby zakaźnej	290

Rozdział XVII

Prawo do zasiłku chorobowego po ustaniu ubezpieczenia chorobowego . . .	292
1. Kontynuacja niezdolności do pracy po ustaniu ubezpieczenia	292
2. Powstanie niezdolności do pracy po ustaniu ubezpieczenia	293

Rozdział XVIII

Realizacja prawa do zasiłku chorobowego	296
1. Ujawnienie a doręczenie zaświadczenia lekarskiego	296
2. Postępowanie w sprawie wypłaty zasiłków	298
3. Wstrzymanie wypłaty zasiłku chorobowego	298
4. Nienależna wypłata zasiłku chorobowego	299
5. Przedawnienie roszczenia o zasiłek	300

Część trzecia

UBEZPIECZENIE RENTOWE**Rozdział XIX**

Zakres przedmiotowy ubezpieczenia rentowego	305
--	-----

Rozdział XX

Ryzyko w ubezpieczeniu rentowym	308
1. Ryzyko niezdolności do pracy	308
1.1. Nazwa ryzyka	308
1.2. Konstrukcja ryzyka rentowej niezdolności do pracy	310
1.3. Treść ryzyka rentowej niezdolności do pracy	312
1.4. Tryb stwierdzania ryzyka niezdolności do pracy	317
2. Niezdolność do samodzielnej egzystencji	321
3. Ryzyko utraty żywiciela	322
3.1. Założenia konstrukcyjne ryzyka	322
3.2. Ustawowa treść ryzyka utraty żywiciela	323

Rozdział XXI

Świadczenia z ubezpieczenia rentowego	327
1. Renta z tytułu niezdolności do pracy	327
1.1. Rodzaje rent z tytułu niezdolności do pracy	327
1.2. Warunki nabycia prawa do renty	328
1.2.1. Czas zajścia ryzyka rentowej niezdolności do pracy	328
1.2.2. Warunek stażu ubezpieczeniowego	329
1.2.3. Warunek „gęstości” ubezpieczenia	330
1.3. Wymiar renty z tytułu niezdolności do pracy	330
1.3.1. Formuła wymiaru	330
1.3.2. Wymiar renty w razie ponownej niezdolności	332
1.4. Zamiana renty na emeryturę	333
1.5. Zbieg prawa do renty z zarobkiem	335

2. Renta szkoleniowa	336
3. Renta rodzinna	337
3.1. Wtórny charakter prawa do renty rodzinnej	337
3.2. Warunki nabycia prawa do renty rodzinnej	338
3.3. Wymiar renty rodzinnej	339
4. Zasiłek pogrzebowy	341

Rozdział XXII

Świadczenia przyznawane w szczególnym trybie	343
1. Rola szczególnego trybu przyznawania świadczeń	343
2. Świadczenia w drodze wyjątku	345
3. Świadczenia przyznawane na specjalnych warunkach	348

Część czwarta

UBEZPIECZENIE WYPADKOWE

Rozdział XXIII

Założenia konstrukcyjne ubezpieczenia wypadkowego	357
1. Geneza i rola ubezpieczenia od wypadków przy pracy	357
2. Kształtowanie się ubezpieczenia od wypadków przy pracy w Polsce	359
3. Pojęcia prawne ubezpieczenia wypadkowego	363
4. Zakres ochrony udzielanej przez ubezpieczenie wypadkowe	366
5. Składka na ubezpieczenie wypadkowe	368

Rozdział XXIV

Wypadek przy pracy jako pojęcie prawne	371
1. Miejsce pojęcia „wypadek przy pracy” w katalogu pojęć prawnych	371
2. Przedmiot definicji wypadku przy pracy	373
3. Powiązania między elementami definicji	376

Rozdział XXV

Elementy pojęcia wypadku przy pracy	379
1. Nagłe zdarzenie	379
2. Przyczyna zewnętrzna	381
2.1. Zewnętrzność przyczyny urazu lub śmierci a zewnętrzność przyczyny zdarzenia	381
2.2. Pojmowanie przyczyny zewnętrznej w orzecznictwie Sądu Najwyższego	382
3. Wykonywanie pracy	384
4. Skutek w postaci urazu lub śmierci	387
5. Powiązania między elementami pojęcia wypadku przy pracy	388
5.1. Charakter związku z pracą	388
5.2. Wyłączenie (zerwanie) związku z pracą	391
5.2.1. Przerwy w świadczeniu pracy	391

5.2.2. Stan nietrzeźwości a zerwanie związku z pracą	393
6. Stwierdzanie zajścia wypadku przy pracy	394
7. Wypadek przy pracy osób ubezpieczonych na podstawie innego tytułu niż stosunek pracy	396
7.1. Katalog chronionych czynności	396
7.2. Ustalanie zajścia wypadku przy wykonywaniu innej ubezpieczonej czynności	397

Rozdział XXVI

Inne kwalifikacje prawne szkód na osobie doznanych w związku z pracą ..	398
1. Choroba zawodowa	398
1.1. Choroba zawodowa jako pojęcie prawne	398
1.2. Wykaz chorób zawodowych	400
1.3. Stwierdzanie choroby zawodowej	401
2. Wypadek zrównany z wypadkiem przy pracy	404

Rozdział XXVII

Świadczenia z ubezpieczenia wypadkowego	407
1. Zasady udzielania świadczeń wypadkowych	407
2. Okoliczności wyłączające prawo do świadczeń	411
2.1. Wina umyślna lub rażące niedbalstwo poszkodowanego	411
2.2. Stan nietrzeźwości lub odurzenia poszkodowanego	413
3. Zakres świadczeń z ubezpieczenia wypadkowego	414
4. Świadczenia z tytułu skutków wypadku przy pracy w zakresie zdolności do zarobkowania	417
4.1. Zasiłek chorobowy	417
4.2. Świadczenie rehabilitacyjne	418
4.3. Zasiłek wyrównawczy	418
4.4. Renta z tytułu niezdolności do pracy	419
4.5. Renta szkoleniowa	421
4.6. Renta rodzinna	422
4.7. Dodatki do rent wypadkowych	423
5. Świadczenia odszkodowawcze z tytułu doznanego uszczerbku na zdrowiu lub śmierci	423
5.1. Jednorazowe odszkodowanie należne poszkodowanemu	423
5.2. Odszkodowanie należne rodzinie poszkodowanego	426
6. Świadczenia zdrowotne	427

Rozdział XXVIII

Realizacja prawa do świadczeń wypadkowych	429
1. Tryb przyznawania i wypłacania świadczeń z ubezpieczenia wypadkowego	429
2. Zbieg prawa do rent wypadkowych z innymi świadczeniami	432
3. Zawieszenie prawa do rent wypadkowych	433

Część piąta
UBEZPIECZENIE EMERYTALNE

Rozdział XXIX

Filarowa konstrukcja ochrony ryzyka emerytalnego	437
1. Plan Beveridge'a jako wzorzec filarowej konstrukcji	437
2. Uwarunkowania i założenia polskiej reformy systemu emerytalnego	439
3. Zasady wprowadzenia i działania dwufilarowego systemu emerytalnego ..	443
3.1. Kryterium daty urodzenia	443
3.2. Dwutorowość i dwufilarowość systemu emerytalnego	444
3.3. Emerytura bazowa	445
4. Status prawny i zasady działania otwartych funduszy emerytalnych	447

Rozdział XXX

Członkostwo w otwartym funduszu emerytalnym	450
1. Uwarunkowania prawne członkostwa w otwartym funduszu emerytalnym	450
2. Uzyskanie członkostwa w otwartym funduszu emerytalnym	453
2.1. Umowa o członkostwo	453
2.2. Otwarcie rachunku jako sposób nabycia członkostwa w OFE	454
3. Zmiana funduszu	455
3.1. Zmiana funduszu z woli członka	455
3.2. Zmiana funduszu z przyczyn organizacyjnych	455
4. Obowiązki wynikające z członkostwa	456
5. Śmierć członka otwartego funduszu emerytalnego	457

Rozdział XXXI

Ryzyko emerytalne	458
1. Odrębność ryzyka emerytalnego	458
2. Konstrukcja i treść ryzyka emerytalnego w prawie polskim	460
3. Wiek emerytalny jako warunek nabycia prawa do emerytury	465
3.1. Przesłanki ustalania wieku emerytalnego	465
3.2. Rodzaje wieku emerytalnego	466
3.3. Kryteria różnicowania wieku emerytalnego	467
4. Ogólne zasady ochrony ryzyka emerytalnego	468

Rozdział XXXII

Rodzaje emerytur z powszechnego ubezpieczenia społecznego	473
1. Ogólna charakterystyka rodzajów emerytury	473
2. Emerytura bazowa w systemie zdefiniowanego świadczenia	474
2.1. Emerytura w powszechnym wieku emerytalnym	474
2.2. Emerytura w niższym wieku emerytalnym	476
2.3. Emerytura wcześniejsza	477

2.4. Emerytury „branżowe”	480
2.4.1. Emerytura dla górników	480
2.4.2. Emerytura dla pracowników kolejowych	485
2.4.3. Emerytura nauczycielska	486
3. Emerytura bazowa w systemie zdefiniowanej składki	488
3.1. Formy występowania emerytury bazowej w powszechnym wieku emerytalnym	488
3.1.1. Emerytura repartycyjna	488
3.1.2. Okresowa emerytura kapitałowa	489
3.1.3. Emerytura bazowa „ostateczna”	491
3.2. Emerytura na podstawie art. 184 ustawy emerytalnej	492
3.3. Emerytura częściowa	495
4. Emerytura „mieszana”	496
Spis tabel i schematów	499

WYKAZ SKRÓTÓW

FUS	– Fundusz Ubezpieczeń Społecznych
GP	– Gazeta Prawna
k.c.	– ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 380 z późn. zm.)
k.k.	– ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 1137 z późn. zm.)
k.k.w.	– ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)
KNF	– Komisja Nadzoru Finansowego
k.p.	– ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 1666)
k.p.c.	– ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 1822 z późn. zm.)
k.s.h.	– ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 1578 z późn. zm.)
LEX	– system informacji prawnej Wydawnictwa Wolters Kluwer
MOP	– Międzynarodowa Organizacja Pracy
MPPiSS	– Minister Pracy, Płacy i Spraw Socjalnych
MZiOS	– Minister Zdrowia i Opieki Społecznej
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
OFE	– otwarty fundusz emerytalny
o.p.	– ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 613 z późn. zm.)
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSNAPiUS	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSNPG	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPiKA	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
PiP	– Państwo i Prawo
PiZS	– Praca i Zabezpieczenie Społeczne
pte	– powszechne towarzystwo emerytalne

PUS	– Przegład Ubezpieczeń Społecznych
PUSiG	– Przegład Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych
PZU	– Powszechny Zakład Ubezpieczeń
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SA	– Sąd Apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
SP	– Służba Pracownicza
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TUS	– Trybunał Ubezpieczeń Społecznych
u.e.k.	– ustawa z dnia 21 listopada 2008 r. o emeryturach kapitałowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1097 z późn. zm.)
u.e.r. (albo ustawa emerytalna)	– ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 887 z późn. zm.)
u.o.f.f.e.	– ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 291 z późn. zm.)
u.s.d.g.	– ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 1829)
u.s.r.	– ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 277 z późn. zm.)
ustawa pomostowa	– ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o emeryturach pomostowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 965 z późn. zm.)
ustawa rewaloryzacyjna	– ustawa z dnia 17 października 1991 r. o rewaloryzacji emerytur i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. Nr 104, poz. 450 z późn. zm.; nieobowiązująca)
ustawa scaleniowa	– ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o ubezpieczeniu społecznym (Dz. U. Nr 51, poz. 396 z późn. zm.; nieobowiązująca)
ustawa wypadkowa	– ustawa z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1242 z późn. zm.)
ustawa zasiłkowa	– ustawa z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 372 z późn. zm.)
ustawa z dnia 6 grudnia 2013 r.	– ustawa z dnia 6 grudnia 2013 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z określeniem zasad wypłaty emerytur ze środków zgromadzonych w otwartych funduszach emerytalnych (Dz. U. z 2013 r. poz. 1717)
u.s.u.s. (albo ustawa systemowa)	– ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 963 z późn. zm.)
u.ś.o.z.	– ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 581 z późn. zm.)
u.z.o.z.	– ustawa z dnia 30 sierpnia 1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej (tekst jedn.: Dz. U. z 2007 r. Nr 14, poz. 89 z późn. zm.; nieobowiązująca)
WSA	– wojewódzki sąd administracyjny
ZUS	– Zakład Ubezpieczeń Społecznych

Część pierwsza
CZĘŚĆ OGÓLNA

Rozdział I

GENEZA I ROZWÓJ IDEI ZABEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO

1. Preindustrialne formy zabezpieczenia społecznego

Punktem wyjścia rozważań o rozwoju idei zabezpieczenia społecznego i metod jej realizacji musi być konstatacja, że człowiek niezależnie od tego, czy jest dziełem Stwórcy, czy wytworem procesów ewolucji, jest istotą w pewnym sensie niedoskonałą. Z biegiem lat traci bowiem siły witalne, a tym samym zdolność do zdobywania sobie pożywienia¹. Trzeba liczyć wówczas na innych, stając się ciężarem przede wszystkim dla swoich bliskich. 1

Od najdawniejszych czasów ludzkość poszukiwała sposobów rozwiązania tego problemu. Niestety, były wśród nich i takie jak w starożytnej Sparcie, gdzie ludzi niepełnosprawnych, starców i kalekich zrzucano po prostu ze skały. W czasach nowożytnych też mamy przykłady podobnych sposobów postępowania. W relacjach podróżników można znaleźć opisy zachowań praktykowanych przez niektóre plemiona afrykańskie. Jednym z nich jest zwyczaj wsadzania starców na wysokie palmy, którymi potrząsano tak, by starcy pospadali. Mniej drastyczne sposoby pozbywania się ludzi starych wykształciły się wśród plemion Tybetu i innych rejonów Dalekiego Wschodu. Tu starcy sami udają się w góry, gdzie czekają na śmierć, aby nie być ciężarem dla rodziny.

W kręgu kultury śródziemnomorskiej na stosunek do ludzi chorych, ubogich i starców istotny wpływ wywarło pojawienie się chrześcijaństwa z jego hasłem miłości bliźniego i kultem rodziny.

W formacjach typu przedkapitalistycznego osoby w wieku poprodukcyjnym doznawały opieki przede wszystkim jako członkowie rodziny. W pracy produkcyjnej wy- 2

¹ Zdolność do zdobywania pożywienia można stracić także znacznie wcześniej w wyniku choroby lub kalectwa albo można nie mieć jej z powyższych powodów już od urodzenia.

konywanej w gospodarstwie rolnym lub w warsztacie rzemieślniczym uczestniczyli wszyscy członkowie rodziny – także dzieci, starcy i kaleki. Wspólna praca uprawiała do równego udziału w spożywaniu produktów gospodarstwa – również po utracie zdolności do pracy. Jak długo zatem rodzina dysponowała przedmiotami i narzędziami pracy, tak długo starcy i dzieci mieli zaspokojone elementarne potrzeby życiowe. Jeżeli nie mogła o nich zadbać rodzina, pomocy udzielali sąsiedzi albo instytucje kościelne lub gmina. Tak np. w średniowiecznej Szwecji do udzielania pomocy chorym i starcom byli zobowiązani kolejno wszyscy sąsiedzi. Każdy, kto spełnił swój obowiązek pielęgnacji, obróbki pola i zagrody, przekazywał tzw. tabliczkę pomocy następnemu sąsiadowi.

- 3 W średniowiecznej Anglii opiekę nad najuboższymi mieszkańcami sprawowały gildie religijne, kupieckie i rzemieślnicze.

Każda z tych gildii miała inne zadania i cele. Tak np. gildie religijne powołane były do wspólnego obchodzenia świąt. Niektóre z nich miały jednak zwyczaj pokrywania kosztów pogrzebu członków gildii i zbierania środków na utrzymanie wdów i sierot w drodze gromadzenia doraźnych datków. Czasem udzielały też pomocy swym członkom, np. poszkodowanym w wypadku albo w wyniku pożaru. Po śmierci Henryka VIII nastąpił upadek gildii religijnych. Wiązało się to z dekretem Edwarda VI (1537–1553) nakazującym przekazanie Koronie zgromadzonej na cele religijne własności.

Rozwój gildii kupieckich i rzemieślniczych był ściśle związany z okresem względnej stabilizacji politycznej po podbojach normandzkich oraz z rozwojem miast i handlu. Celem tych gildii była ochrona interesów rzemieślników przed konkurencją. Pomoc w ubóstwie miała dużo mniejsze znaczenie, choćby dlatego, że kupcy byli z reguły ludźmi majątynymi. Doraźna pomoc była jednak świadczona kupcom, którzy ponieśli poważne straty podczas wyprawy, które były z wielu względów niebezpieczne².

- 4 Do swoistych instytucji opieki w zakresie pomocy biednym, jakie stworzył feudalizm, należy zaliczyć żebractwo, które wsparte ideą miłości bliźniego znajdowało zrozumienie społeczne i dobrze odgrywało swoją rolę. Z tego to okresu wywodzi się powiedzenie „gość w dom, Bóg w dom”. Zgodnie z tym przekonaniem żebraka należało nakarmić i napoić. Instytucja żebractwa doznała jednak załamania w XIV w., kiedy to w wyniku długotrwałych wojen, a w szczególności wojny stuletniej, antyfeudalnych powstań chłopskich we Francji i epidemii dżumy w 1348 r., która pochłonęła 1/3 ludności Europy, nastąpiło wyniszczenie gospodarki oraz wzrost wółczęgostwa i żebractwa. Pojawia się ustawodawstwo represjonujące żebraków i wółczęgów, nakazujące im pozostawanie na miejscu i upoważniające do zmuszania ich do pracy karami chłosty lub obcinania uszu.

² Czego ślady mamy też w polskiej literaturze, np.: „Rozlały rzeki, pełne zwierza bory i pełno zbójców na drodze” (A. Mickiewicz, *Powrót taty*).

Najwięcej przykładów ustawodawstwa represjonującego żebraków znajdujemy w Anglii. W 1339 r. wydano akt zakazujący wspomagania osób zdrowych. Było to o tyle ważne, że dokonano rozróżnienia żebraków na niepełnosprawnych ubogich, którym trzeba było pomagać, i zdrowych, których należało karać i zmuszać do pracy. W 1388 r. w celu ograniczenia włóczęgostwa zakazano przemieszczania się bez certyfikatu wydanego przez władze gminy. Była to z jednej strony próba rozwiązania problemów społecznych związanych z żebractwem, a z drugiej hamulec dla przepływu ludności ze wsi do miast. 5

Wkrótce już jednak następuje przełom w poglądach na losy biednych. Wiąże się to z nastaniem renesansu i jego hasłem zwrócenia się ku człowiekowi (*Homo sum, nihil humani a me alienum esse puto*). W tym duchu w 1533 r. uchwalono w Anglii obowiązek zbierania w gminie podatków na rzecz ubogich niepełnosprawnych³. Do zmiany poglądów w kwestii ubogich przyczyniły się też bardzo złe zbiory w latach 1594–1597, co spowodowało znaczny wzrost cen zboża i nastanie głodu. Mając w pamięci powstanie Wata Tylera w 1381 r., kiedy to zbuntowane masy chłopskie wtargnęły do Londynu, obawiano się, że nierozwiązanie tych problemów spowoduje niepokoje zagrażające całemu społeczeństwu. Zapobiec temu miała ustawa o ubogich (*Poor Law* z 1601 r.), w której ustalono generalne zasady postępowania wobec problemu ubóstwa oraz dokonano klasyfikacji osób ubogich i sposobów postępowania z nimi.

Mimo dość restrykcyjnego charakteru ogromnym walorem ustawy o ubogich z 1601 r. było harmonijne powiązanie dwóch elementów, tj. odpowiedzialności państwa za problemy ubóstwa, przejawiającej się w ukształtowaniu jednolitej struktury zabezpieczenia społecznego, oraz pozostawienia zarówno gromadzenia środków, jak i ich dystrybucji środowiskom lokalnym.

Rewolucja przemysłowa i rozpad warsztatów rodzinnych powodują, że rodzina przestaje pełnić funkcje zabezpieczające byt wszystkim swoim członkom. Podstawą utrzymania staje się praca u obcego pracodawcy. Starzy i niezdolni do pracy nie mogą już, jak dawniej, liczyć na zabezpieczenie w ramach rodziny. Jednocześnie zanika instytucjonalna pomoc sąsiedzka społeczności lokalnej, ponieważ w ruchliwej i heterogennej zbiorowości ludzie są sobie obcy. 6

Problemem społecznym okresu wczesnego kapitalizmu staje się zatem sytuacja robotników i ich rodzin w okresach utraty środków utrzymania z powodu choroby, kalectwa lub starości. Pojawiają się projekty różnych urzędów publicznych mających zabezpieczyć byt robotników. Twórcą jednego z pierwszych takich utopijnych projektów na świecie był Daniel Defoe (znany przede wszystkim jako autor *Robinsona Cruzoa*), a w Polsce niejaki Rozenthal z Lublina, który w 1709 r. przedstawił projekt ubezpieczeń dla robotników z pobliskiej huty.

³ Kilka wieków wcześniej we Francji taki obowiązek nałożył na gminy Karol Wielki.

Inetta Jędrasik-Jankowska – profesor doktor habilitowana nauk prawnych, w latach 2005–2015 kierownik Katedry Prawa Ubezpieczeń na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, kierownik Podyplomowego Studium Prawa Ubezpieczeniowego na tym Wydziale. Autorka wielu książek oraz artykułów i ekspertyz rozwiązujących problemy pojawiające się przy interpretacji skomplikowanych przepisów tej dziedziny prawa, m.in. publikacji: *Ubezpieczenie emerytalne. Trzy filary* (2001), *Ubezpieczenie wypadkowe i chorobowe* (2002), *Ubezpieczenie społeczne* (t. 1–3, 2003), *Emerytura i inne świadczenia związane z wiekiem* (2007), *Geneza, rozwój i stan ubezpieczenia społecznego w Polsce* (2014), a także współautorka komentarzy: *Prawo do emerytury. Komentarz do ustaw*

z orzecznictwem (2011) oraz *Akademickie prawo pracy. Komentarz do art. 107–158 oraz 196–201a i 226 ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym* (2015).

Książka stanowi kompendium wiedzy z zakresu ubezpieczenia społecznego – z podziałem na ubezpieczenia: chorobowe, rentowe i emerytalne – niezbędnej każdemu prawnikowi. Autorka omawia konstrukcję prawną wszystkich rodzajów ryzyka niezdolności do pracy oraz utraty żywiciela i ich ochronę przy kwalifikacji prawnej: „z ogólnego stanu zdrowia”, „z wypadku przy pracy” oraz „z wypadku w drodze do pracy i z pracy”.

W zakresie ryzyka emerytalnego zostały omówione zasady:

- podziału i gromadzenia składki emerytalnej,
- nabycia prawa do emerytury z repartycyjnej i kapitałowej części składki emerytalnej,
- ustalania wysokości pobieranej emerytury.

Dopełnieniem tych rozważań są autorskie schematy ułatwiające przyswojenie i usystematyzowanie wiedzy z zakresu zaprezentowanej problematyki.

Podręcznik jest przeznaczony nie tylko dla studentów wydziałów prawa, lecz także stanowi cenną pomoc dla sędziów, adwokatów i radców prawnych, którym umożliwi uaktualnienie wiedzy w tej trudnej i ciągle zmieniającej się dziedzinie prawa.

9788381070669 W08P01

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45, FAX 22 535 80 01

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

ISBN 978-83-8107-066-9

9 788381 070669

LEX Student
— Prawa